



Geçmişten Günümüze Münâfıkların Değişmeyen Karakteri (Kur'ân-ı Kerîm'deki Nitelikler)

İbrahim Halil Erdoğan*

ORCID: 0000-0002-8081-1895

Öz

Kelam ilminde, î mân konusu ele alınırken, amelin î mândan bir cüz olup olmadığı ve büyük günah işleyen kimsenin dünya ve ahiretteki konumu meselesinde gündeme gelen nifâk ya da münâfık kavramı, î mân ve küfür konularından farklı olarak ele alınmışsa da fazla detaya girilmemiştir. İman mefhumu dilin ikrarı, kalbin tasdîki veya marifet şeklinde tanımlandığı gibi, î mânın fonksiyonel bir özelliğinin olması gerektiğinden hareketle onun amel ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. İmân için yapılan bu tanım, ortaya farklı görüşlerin çıkmasına sebep olmuştur. Tüm bu konular tartışılırken, nifâk ve münâfık meselesinin detaylı bir şekilde işlenmemesi ise münâfıkların kendilerine has belli bir ilmî ve itikadî disiplinlerinin olmadığı şeklinde yorumlanması mümkündür. İtikadî noktada münâfıkların ahiretteki durumlarının, inkarcılarla birlikte olduğu kabul edilmiştir. Ancak bunların dünyaya bakan yönlerinde bulunan niteliklerini belirleme yönünde Kur'ân âyetleri belirgin bir rol oynamıştır. Kur'ân'ın bu grup hakkındaki nitelemesi ise onların itikadî bir oluşum olmalarının aksine anarşik bir örgüt olduğu düşüncesini ön plana çıkarmaktadır. Münafığın tanımı ile ilgili kelâmî eserlerde fazla ayrıntıya yer verilmemiş, “iki yüzlü”, “zahiren mü'min gibi gözüken kâfir” gibi açıklamalarla yetinilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in nifâk ve münâfıklarla ilgili çok fazla ayrıntıya yer vermesi ise meselenin İslam toplumu açısından önemli olduğu fikrini doğrulamaktadır. Kur'ân, teşhis edilmesi zor ve hatta belli bir zamana kadar Müslüman muamelesine tabi tutulması gereken bu gizli siyasi örgütün ve bağlılarının özelliklerini birçok âyette saymış, onlara karşı alınması gereken tedbirleri de uzun uzun anlatmıştır. Evrensel olan Kur'ân'ın, münâfıkların vasıflarını ortaya koyan bu geniş anlatımı, bunların her asır ve coğrafyada İslam toplumunun başına bela olduğunun işaretlerini verdiği düşünülebilir. Eşsiz belâgat ve fesâhatı ile mu'ciz olan Kur'ân, münafığın sıfatları ile ilgili öylesine dehşet verici bir tablo çizmiştir ki gizli bir kuruluş olmasına rağmen adeta o'nu milyonlarca kişinin içerisinden “işte münâfık budur” denecek kadar bariz bir duruma getirmiştir. Bu çalışma ile, Kur'ân'ın bu nitelemelerini daha çok günümü dil terminolojisini kullanarak ele alma ve İslam toplumunun ve bilim dünyasının istifadesine sunma amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, İmân, İnanç, Nifâk, Münâfık

Gönderme Tarihi: 15/07/2018

Kabul Tarihi: 15/08/2018

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, E-Posta: ihalilerdogan@akdeniz.edu.tr

The Unchanging Character of the Sunumi Hypotheses from the Past (Qualities of the Qur'an)

Abstract

When the subject of belief is taken into consideration, the concept of disbelief or hypocrisy, which is considered to be different from beliefs and beliefs, is not taken into account, whether or not the deity is an immanent consort and who has committed great sins in the world or in the hereafter. Relation with his deed is emphasized in the sense that faith is a functional feature of belief, as defined in the language of linguistics, the attitude of heart, or ingenuity. This definition of faith has caused different opinions to emerge. When all these issues are discussed, it is possible to interpret the hypocritical and munificative issues in detail as if the hypocrites had no specific scientific and ideological disciplines. It is accepted that in the present point the hypocritical situation of the hypocrites is with the disbelievers. However, the verses of the Qur'an played a significant role in determining their qualities in the world-facing aspects. The qualification of the Qur'an about this group gives rise to the idea that they are an anarchical organization, as opposed to being an italic formation. The kalamî works related to the definition of the mosque have not been given much detail, such as "two-faced", "unbeliever who looks like a lie". The fact that the Qur'an contains much detail about the nifâk and münâfiklar verifies that the matter is important in terms of Islamic society. The Qur'an has counted many of these secret political associations and their attributes that must be subjected to Muslim treatment until a certain time, which is difficult to diagnose, and it has long described the precautions to be taken against them. The universal Qur'an can be considered to have given its signs that the qualities of the munafizi reveal that these are the troubles of Islamic society in every century and geography. The Qur'an, with its unique wisdom and suffering, has brought such a terrifying picture of the adjectives of the sunnah, that although it is a secret organization, it has become so obvious that it will be called "it is hypocritical" from within millions of people. With this work, it was aimed to reconsider these qualities of the Qur'an more by using the terminology of today's language and present it to the Islamic society and the world of science.

Keywords: Kalam, Belief, Faith, Discord, Hypocrites

Received Date: 15/07/2018

Accepted Date: 15/08/2018

Неизменный характер сумумийских гипотез из прошлого (Качества Корана)

Резюме

Когда субъект веры принимается во внимание, концепция недоверия или лицемерия, которая должна быть взята из разных убеждений и убеждений, не учитывается, независимо от того, является ли божество имманентной супругой и кто совершил великие грехи в мира или в будущем. Отношение к его делу подчеркивается в том смысле, что вера является функциональной особенностью веры, как это определено на языке лингвистики, отношении сердца или изобретательности. Это определение веры вызвало различные мнения. Когда обсуждаются все эти вопросы, можно детально интерпретировать лицемерные и муниципитивные вопросы, как будто лицемеры не имеют конкретных научных и идеологических дисциплин. Принято, что нынешний момент - лицемерная ситуация лицемеров с неверующими. Однако стихи Корана сыграли значительную роль в определении их качеств в аспектах, связанных с миром. Квалификация Корана об этой группе порождает мысль о том, что они являются анархической организацией, а не курсивом. Каламские работы, связанные с определением мечети, не получили подробностей, таких как «двуличный», «неверующий, который выглядит как ложь». Тот факт, что Коран содержит много подробностей о нифаке и современниках, подтверждает, что дело в исламском обществе. Коран посчитал многие из этих секретных политических ассоциаций и их атрибуты мусульманскому обращению до определенного времени, которое трудно диагностировать. Универсальный Коран можно рассматривать как символ качеств мунафизи, которые показывают, что это проблемы исламского общества в каждом столетии и географии. Коран с его уникальной мудростью и страданиями привел такую страшную картину прилагательных сунны, что это секретная организация, стало настолько очевидно, что ее будут называть «лицемерным» изнутри миллионы людей. С этой работой было направлено на то, чтобы пересмотреть эти качества Корана более, используя терминологию современного языка и представить его исламскому обществу и миру науки.

Ключевые слова: Калам, Вера, Вера, Раздор, Лицемеры

Получено: 15/06/2018

Принято: 15/08/2018

Giriş

Geçmişten günümüze müslüman toplumların karşılaştığı en şiddetli belâ/imtihanlardan biri de içi ve dışı birbirinden farklı olan münâfık gruplarla olmuştur. Bunlar asıl yüzlerini gizleyip, başka bir görüntü ile insanların arasına karışmalarından dolayı, toplumdaki müslüman bireyler nezdinde de bir zihin karışıklığına neden olmuşlardır. Bir taraftan onlarla aynı saflar arasında gezinip ibadet ediyormuş gibi bir görüntü verem münâfıklar, diğer taraftan İslam toplumu aleyhinde, onların düşmanları ile birlikte hareket etmiş ve kaos planları hazırlamışlardır. Müslüman toplumun içinde yaşayıp, iç dünyalarını dışa yansıtmaktan bile korkan ve çekinen bir karaktere sahip olan bu kimseler adeta dış düşmanların içerideki ajanları şeklinde bir vazifeyi üstlenmişlerdir.

Kelam ilmi açısından kâfir, münâfıktan daha genel bir anlam ifade eder. Kâfir için kullanılan her özellik asıl itibariyle münâfık içinde geçerlidir. Aynı cümle içerisinde kâfir ve münâfık şeklinde her ikisinin zikredilmesi durumunda ise her birinin ayrı özelliklerine vurgu yapıldığı şeklinde anlaşılmıştır.¹ Mesele gizli bir ajan/terör hareketi olarak okunduğunda, toplumun inkarcı/muhalifleri tanıdıkları gibi münâfıkları da tanınması kolay değildir. Bu çalışmanın amacı, İslam toplumu için gizli bir tehlike oluşturan münâfiği teşhis etmek, Kur'ân'ın izlediği metodolojiyi takip ederek, bu kimselerin niteliklerinin Müslümanlar tarafından bilinmesini sağlamaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, o dönem yaşayan münâfıkların isimlerini deşifre etme yerine, onların her asırda ve coğrafyada sergiledikleri evrensel ve değişmez karakteristik özelliklerini ve psikolojik yapılarını ortaya koyma şeklinde bir tanıtım yolunu tercih etmiştir. Dolayısıyla araştırmanın asıl konusu, münâfiğin inanç disiplini değil, bu tehlikeli yapının² tanınmasını kolaylaştıracak nitelikleri günümüzdeki dil terminolojisine aktarmak suretiyle belirgin bir hale getirmektir.

Aslında nifâkın bir inanç olmaktan öte menfaate dayalı bir inanmışlık görünümü veren karmaşık bir ruh hali, bozuk bir psikoloji ve kalbî bir hastalık³ olarak ifade edilmesi daha doğrudur. Burada asıl mesele, bunların siyasi bir karmaşa yaratmak için, inanç eksenli bir söylemle, dini istismar aracı olarak kullanmalarındır. Dolayısıyla nifâk meselesini, dindar kimselerin arasındaki ihtilaf ya da tefrikadan kaynaklı bir ayırım olarak değil, aksine çıkar uğruna politik bir amaç güden kimselerin, din kılıfına bürünerek ortaya koydukları bir kriz ve terör hareketi olarak okumak gerekir. Bu durumda münâfıkları, toplum için sadece bir fitne değil, aynı zamanda kitleleri kaosa sürükleyen, nesillerin bozulması ve yok edilmesi

¹ Bkz. İbnu Ebî'l-İzz el-Hanefî, Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye, Dâru's-Selâm, Kahire, 2005, 328.

² Mehmet Emin Özafşar (Editör) v.d., Hadislerle İslâm, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, I/628.

³ Bakara: 2/10.

Erdoğan

için çalışan, müslümanların ekonomisini çökertmek için çaba sarf eden, anarşi yanlısı gizli ajanlar olarak değerlendirmek daha doğru bir sonuç verecektir.

Münâfık, kelamcılar tarafından, inkarcı kâfirlerin bir alt dalı olarak değerlendirilmiştir. Gizli bir yapılanma içerisinde varlığını devam ettirmeye çalışmalarından dolayı, Kur'ân-Kerîm'de bazen kâfir ile birbirine atıf yapılarak zikredilmiş, çok zaman da bunların niteliklerinden bahsedilmiştir. Mushafın ilk sayfalarında⁴ kâfirin tanımını sadece iki ayette zikredip, münâfık için on beş ayetin peş peşe gelmesi, bu grubu tanımının zorluğunu ortaya koyduğu gibi, bunların vasıflarını bilmenin müslüman açısından öneminin de vurgulanması şeklinde okunabilmesi mümkündür.

Kâfir ifadesi “Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr eden ateist” veya başka bir ifade ile “İslam dinini reddeden kimse” şeklinde tarif edilirken, münâfığın “inkarını içinde gizleyip, çevresine müslüman olduğu algısı veren” kimse olarak tanımlanması, bu iki grup arasında önemli bazı siyasi farklılıkları ortaya koymaktadır. Çünkü birincisi sadece inanmadığı için inkarını izhâr ettiği halde, diğeri birtakım menfaatler elde etmek için asıl inancını gizleyip, farklı renklere girebilmektedir. Böyle bir durum ise insanda bulunan kişilik ve şahsiyet olgusunun kaybolup, onun yerine benliğini kaybetmiş, kişiliksiz, şahsiyetsiz ve aynı zamanda korkak bir kimliğin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Aslında kalbi ile inandığını dışına yansıtamayacak kadar korkak ve ürkek bir yapıya sahip olan bu kimselerin karakteri, sadece şahsî menfaatlerine dayalı bir yaşam tarzını benimseme şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Münâfığın kendi kimliğini gizlemesinin altında yatan birçok sebepler vardır. Bunların başında, toplumda kaos ve fitne çıkararak, ekonomik ve siyasi krizler yaratmak suretiyle kendi yaşamlarının devam edebileceğine inanmış kimselerdir. Kısaca, ancak başkalarını aç bırakmak suretiyle kendilerinin doyuma ulaşacağına kanaat getiren bir özelliğe sahiptirler. Bundan dolayı da evrensel kitabımız Kur'ân-ı Kerîm, münâfıkların bu gizli yapılanmalarını her fırsatta deşifre etmiş, böylelikle İslam toplumuna verecekleri zararı önlemeyi hedeflemiştir.

Araştırmanın konusu olan nifâk ve münâfık kavramlarının etimolojik ve semantik yönlerine bakıldığında, ikisi arasında yakın bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Konunun daha net anlaşılabilmesi açısından bu kelimelerin kavram çerçevesinin zikredilmesi önem arz etmektedir.

⁴ Bakara, 2/6-20.

Kavramsal Analiz

Nifâk kelimesi Arapça n-f-k (نَفَقَ) kök fiilinden türemiştir. Bu kökten türeyen kelimelerin sözlük anlamlarında genel olarak ‘çıkıp gitmek’ manaları vardır. Sözelimi malın/paranın insanın uhdesinden çıkıp gitmesi/harcanması, malın satılması, hayvanın canının çıkıp gitmesi/ölmesi-telef olması gibi anlamlar zikredilebilir. Bundan türeyen ve farklı anlamlar içermesine rağmen, kök anlamı ile yakın ilgisi bulunan sözlük anlamlarını zikretmek, terim anlamını detaylı anlamak bakımından faydalı olacaktır. Arapça’da, bir taraftan girilip farklı yerlerden çıkılabilen tünele ‘nefak’ (نَفَقٌ) denilmiştir.⁵ Terim anlamı ile de yine dinin bir kapısından girip diğerinden çıkan kişi olarak ifade edilmiştir.⁶ Tarla faresinin girdiği yuva/in için, ‘nufka’ (النُّفْقَةُ) kelimesi kullanılmıştır. Bu yuvaların birden fazla çıkışları olduğundan dolayı, farklı çıkış noktaları, bir kriz anında diğer taraflardan kaçmayı sağlamaktadır. Münâfık da bir sıkıntı anında diğer taraflara yönelip dinden kaçan kişi olduğundan tarla faresine benzetilmiştir. Böylelikle bir yüzü ile müslümanların yanında onlardanmış gibi bir izlenim verirken, onların yanından ayrılınca birçok kapıdan ayrı yüzlerle İslam’dan çıkan kimsenin durumu şeklinde tanımlanmıştır.

Bu kimselerin yaptığı eyleme nifâk (النَّفَاقُ) denilmektedir. Burada kastedilen yer, girip çıkılan kapılar değil, tüm kapıların orta yerinde bulunan ve farelerin gizlediği mekan/in olarak anlaşılmalıdır. Terim anlamında kullanılan, âyet ve hadislerde geçen bu kişilik (münâfık) ve yaptığı eylem (nifâk) doğrudan İslam dini terminolojisinde kullanılan bir terimdir. Cahiliye Araplarında iki yüzlü kimseler için böyle bir kullanım söz konusu olmamıştır. Türkçe dilindeki anlamı ile ‘iki yüzlü’ şeklinde tarif edilen ‘münâfık’ mefhumu, İslam literatüründeki kullanımı ile, Allah’ın hükmü üzere olduğunu izhâr ettikten sonra, muhalif bir duruş sergileme anlamına gelmektedir.⁷ Bazı eserlerde rıyanın/gösterişin, şirk⁸ veya nifâk oluşu ifade edilmesiyle,⁹ iç aleminde yaşadığı gerçek ile dışına yansıttığının birbirinden farklı olma durumu anlatılmak istenmiştir.¹⁰ İbn-i Hacer, (ö. 852/1449) nifâkın sözlük anlamı için, bânının/kalpdeki inancın zâhire/dışa muhalefeti demiştir. Şayet bu durum inanç noktasında ise küfür nifâkı, değilse amelî nifâk olarak değerlendirilmiştir.¹¹

⁵ Ebu'l-Fadl İbn-i Manzûr, Lisânu'l-Arab, İran: Neşru Edebi'l-Hûze, 1984: X/357.

⁶ Râğıb el-İsfehânî, el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Kahire: Mustafa el-Babî el-Halebî, 1961: 502.

⁷ Bkz. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Te'vîlatu Ehli's-Sünne, Haz. Mecdî Basellûm, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005: X/94; Alî b. el-Cürçânî, Kitâbu't-Ta'rîfât, Haz. İbrahim el-Ebyârî, Dâru'r-Reyyân, Kahire, 1983, 311.

⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, Beyrut: Dâru Sâdır, 1900, V/429.

⁹ Müslim, “Tevbe”, 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/155.

¹⁰ Bkz. İbn-i Manzûr, Lisânu'l-Arab, X/359.

¹¹ Bkz. İbn-i Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1960, I/89.

Erdoğan

Nifâk ve münâfık mefhumu İslam terminolojisindeki kullanımı ile cahiliyedeki kullanımı farklı olsa da ihtiva ettiği anlamlar bakımından birbirine benzerlikleri oldukça açıktır. Zira nifâk meselesinin zirveye tırmandığı Tebük Seferi'nde Mâlik b. Kays'ın söylediği bir şiir, nifâk kelimesinin o dönemdeki kullanımını net olarak ortaya koymaktadır. Mâlik/Ebû Hayseme, Tebük Seferi'nde diğer münâfıklar gibi geride kalıp savaşa iştirak etmeyenlerden biriydi. Yoldan dönüp Medine'ye vardığında, eşlerini, çadırlara çekilmiş ve kendisini bekler bir halde bulmuştu. Eşleri, Mâlik için soğuk su, yemek ve sakın bir ortam hazırlamışlardı. Bu esnada savaşı terk edip dönmekten duyduğu pişmanlıkla birlikte, kendisi için hazırlananları ve eşlerini görüp şunları söylemişti: “Hz. Muhammed (s.a.s.) şu an sıcak altında, fırtına önünde ve gürültü içerisinde; Mâlik ise serin gölgede, yemekleri hazır ve güzel eşlerinin yanında sakın bir evde bulunuyor. Bu davranışım insafı değildir”. Bu sözlerden sonra tekrar hazırlanmış, Hz. Muhammed (s.a.s.) Tebük'te iken ona yetişmiş ve nifâk kelimesini içeren şu şiiri söylemiştir:

لَمَّا رَأَيْتُ النَّاسَ فِي الدِّينِ نَافِقُوا / وَبَايَعْتُ بِالْيَمَنِ يَدِي لِمُحَمَّدٍ
تَرَكَتُ خَضِيئًا فِي الْعَرِيشِ وَصِرْمَةً / وَكُنْتُ إِذَا شَكَ الْمُنَافِقُ أَسْمَحَتْ

“İnsanların dinde nifâka düştüğünü görünce/ Sağ elimi uzatıp Hz. Muhammed'e biat ettim.

*Münâfık şüpheye düştüğünde, ben deve sürüsünü ve kınayı çadırda bırakarak, dine sığındım”.*¹²

Münâfık, kelâm ilminde îmân konusunun genel tanımı bağlamında; dış görünüşü bakımından Müslüman, iç aleminde dine inanmayan kimse şeklinde tarif edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'le oluşan anlamı bakımından münâfık, ‘inançsızlığını veya îmandaki şüphesini gizleyerek Müslüman olduğunu izhâr eden’, ‘İslam'a bir kapıdan girerek diğerinden çıkan’, ‘gönlünde küfrü gizlediği halde diliyle îmân ettiğini söyleyen’ ve ‘iç alemi, dışına muhâlif olan’ kişi şeklinde tanımlanmıştır.¹³ Ancak, münâfığın sadece sözlük anlamı ve inanç bakımından bu sözlük anlamını içine alan bir tanımdan ziyade, Kur'ân merkezli anlatılan özellikleri de göz önüne alınarak daha kapsamlı bir tarifini yapmak mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan vasıflarına bakıldığında, bunların inanç gruplarına mensubiyetten daha çok, siyasi bir terör örgütü mensubu, ülke içerisinde bozgunculuk için çalışan yerli ve yabancı ajanlar olduğu, daha belirgin bir durum arz etmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm bunları bozguncu, anarşist, yalancı, müfteri, sahtekâr, iki yüzlü ve benzeri birçok sıfatlarını ön plana çıkararak nitelemektedir. Böyle olunca münâfık için bu vasıfları da muhtevî, daha kapsamlı bir tanım ortaya koymak gerektiği düşünülebilir.

¹² Bkz. İbn-i Hişâm el-Ensârî, es-Siretü'n-Nebeviyye, el-Matbaatu'l-Hayriyye, Kahire, 1911, II/520.

¹³ Bkz. Hülya Alper, “Nifâk ya da İmanda Çatışma (Kur'ân-ı Kerîm Bağlamında Nifâk Psikolojisi)”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2 (2002/1), s. 6. (5-24)

Erdoğan

Sahabeden Huzeyfe b. el-Yemân (r.a.) Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sır kâtibi olarak isimlendirilmiştir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s.) Medine'de bulunan münâfıkların isimlerini Huzeyfe'ye (r.a.) yazdırmış ve bunu kimseye söylememesini emretmişti.¹⁴ Her ne kadar diğer sahabeler Huzeyfe'nin (r.a.) münâfıkların isimlerini bildiğini ve yanında muhafaza ettiğini bilseler de O, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) bu sırrını onlarla paylaşmamıştır. Dolayısıyla Hz. Huzeyfe'den (r.a.) gelen münâfıkların özellikleri ile ilgili rivayetler, münâfiğin kim olduğu konusundaki tanımında büyük önem arz etmektedir. Çünkü Hz. Muhammed'in (s.a.s.) bizzat münâfık diye isimlendirdiği kişilerin, Huzeyfe'nin de zihninde bulunması, bunların birtakım niteliklerini ifade açısından daha isabetli bilgilere erişim imkânı verdiği düşünülebilir. Hz. Huzeyfe'ye (r.a.) münâfiğin kim olduğu sorulduğunda "İslam dinini güzel bir şekilde anlatan ama gereği gibi amel etmeyen"¹⁵ kimse olarak tanımlamıştır. Bu tanım, ileride anlatılacağı üzere Kur'an-ı Kerim'in münâfık tarifi ile de yakın bir alaka içerisinde.

Münâfıkların, diğer batıl din mensupları gibi kendilerine ait, sınırları belli bir inanç sistemleri mevcut olmadığı gibi, ortaya koydukları bir metodoloji de söz konusu değildir. Zaten "din samimiyettir"¹⁶ şeklindeki bir ölçü, münâfıklarda bulunan sıfatların bir tanesini bile içerisinde barındırmaya müsait değildir. Bundan dolayı bu kimseleri, batıl bile olsa bir takım inanç grupları ile birlikte zikretmek yerine, farklı bir kategoride değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Medine'de çok açık ve net bir şekilde görüldüğü üzere, bazen Yahudilerle, bazen Mekke müşrikleri ile bazen de diğer müşrik Arap kabileleri ile birlikte ittifak kurmakta bir beis görmeyen münâfıkların tutumları, tarihin tüm evrelerinde görülen karakteristik bir özelliktir. Kur'an'ın anlatımı ve Medine devrinin şahitliği ile öyle anlaşılıyor ki münâfıklar, hakkın karşısında durma, haksız menfaat sağlama ve hedefe ulaşmada her şeyi meşru görme gibi gayri ahlâkî bir tabiata sahip yaratıklardır.

Tüm bu bilgilerden sonra münâfıklar için kapsamlı bir tarifi şu şekilde yapmak mümkündür: "Din kisvesine bürünüp, suret-i haktan görünerek batıla hizmet eden, inanmadığı halde dinî kavramları istismar ederek, toplumun din, îmân, ahlak, Allah ve Peygamber sevgisi gibi hassasiyetlerini kullanıp, onların zekât, sadaka, kurban ve tüm dinî, sosyal ve ekonomik değerlerinden menfaat elde etmeye çalışan, görüntüde müslümanlarla, perde arkasında din düşmanları ile birlikte ittifak kurabilen, iki yüzlü ve dindar görünümlü terör örgütü temsilcileridir". Bu tarifte yer alan tüm ifadeler ileride delilleri ile birlikte sunulacaktır.

¹⁴ Bkz. İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sâhabe, Haz. Âdil Ahmed er-Rufâi, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1996, I/572.

¹⁵ Bkz. Ebü Bekr İbn-u Ebî Şeybe, el-Musannef fi'l-Ahâdisi ve'l-Âsâr, Mektebetü Rüsd, Riyad, 1989, VIII/40; Ebü Naîm el-Asbahânî, Hilyetu'l-Evliya ve Tabakâti'l-Asfiya, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988, I/282.

¹⁶ Müslim, İmân 95.

Erdoğan

Terör kelimesi, geniş anlamı ile, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel birtakım çıkarları uğruna cebir, şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme, tehdit gibi anarşik yöntemlerle, içinde yaşadıkları devletin yönetimini ele geçirme, devlet otoritesini bozma veya zaafa uğratarak yıkma gibi amaçlarla bir araya gelen kimselerin teşekkül ettirdiği çete¹⁷ şeklinde tarif edilmiştir. Bu durumda Medine’de oluşan nifâk çetesinin ilk başlangıcı, Übey b. Selûl’ün şehirdeki yönetimi ele almayı, burada bulunan tüm kabile ve dinlere liderlik etme gibi düşünceleri, onun nifâk hareketindeki fikrinin siyasi arka planını oluşturan en önemli noktalardan birisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Burada İslam hukuku açısından şu noktayı ortaya koymak gerekir ki, münâfiklar, zahiren İslam’ı kabul ettikleri için dünya yaşamlarında müslüman muamelesi görürler. Zaten bunun örneklerini Hz. Muhammed’in (s.a.s.) onlara karşı izlediği devlet siyasetinde görmek mümkündür. Ancak münâfiklara tanınan bu güven ortamı, süreklilik arz eden bir hüküm de değildir. Çünkü zaman içerisinde, kalplerinde gizledikleri ihanet, küfür ve düşmanlığın ortaya çıkması durumunda, bu kimseler mürtet/vatana ihanet¹⁸ muamelesi görür ve gerekli cezaya çarptırılırlar. Sahih olan hukûkî görüş ise, bu kimselerin tövbesinin de kabul edilmeyeceği yönündedir.¹⁹

Nifâk Çeşitleri

Nifâk ile ilgili yapılan çalışmalarda, itikâdî ve amelî olmak üzere iki çeşit nifâktan bahsedilmiştir. Hadislerde geçen ve münâfikların vasıflarından bahseden ifadeler umumiyetle amelî anlamdaki nifâkı anlattığı, Kur’ân-ı Kerîm’in tarif ettiği nifâk ise, itikâdî anlamdaki münafığı konu edindiği söylenmiştir. Buna göre, amelî anlamdaki nifâk; birtakım eylemlerinden dolayı hal ve hareket olarak itikâdî anlamdaki münafığa benzemiş olsa da inanç bakımından münâfik değil, münafığa benzeyen mü’min kimselerdir, denilmiştir.²⁰ İtikâdî münâfıktan maksat ise dünyada mü’min olduğunu söylediği için müslümanlar tarafından mü’min muamelesi gören, ancak ahirette kâfirlerle birlikte ceza görecektir olan kimseler kastedilmiştir.²¹ Bu durumda münâfikların konumu ve tanımı, sadece bu dünyada müslümanlarla olan diyalogları ile ilgili bir meseledir. Ahirette ise kâfirlerle aynı muameleye tabi tutulacakları için, meâd yurdunda kafirlerin hükmünün aynısı münafıklar içinde geçerli olacaktır.

¹⁷ Bkz. T.C. İçişleri Bakanlığı, Web Adresi: <http://www.icisleriafad.gov.tr/teror-olaylari>, Erişim: 19.07.2018.

¹⁸ Mürted kelimesinin siyasi bir anlam ifade ettiği ve bunun vatana ihanet ile eşanlamlı olduğu şeklindeki değerlendirme için bkz. Ali Toksarı, “Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele”, Bilimname, XIX, 2010/2, 47-74.

¹⁹ İbnu Ebî'l-İzz el-Hanefî, Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye, Dâru's-Selâm, Kahire, 2005, 494.

²⁰ Özafşar, I/624.

²¹ Ahmet Sezikli, Hz. Peygamber Devrinde Nifâk Hareketleri, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994:10-12.

Erdoğan

Münâfık, Kelâm ilminde îmân konusundan ayrı bir konu olarak işlenmesi ise büyük günah işleyen/mürtekb-i kebîre meselesi ile birlikte ortaya çıkmasındandır. Kalam alimleri, îmânın tarifi, amelin îmândan bir cüz olup olmadığı ve büyük günah sahibinin dünya ve ahiretteki durumu gibi meselelerin gündeme geldiği sırada, nifâk konusunu da îmân ile küfür konularının yanında farklı bir kavram olarak ele almışlardır.²²

Kur'ân-ı Kerîm'in Bakara Sûresi'ndeki mü'min, kâfir ve münâfık sınıflandırmasından sonra İbn-i Kesîr (ö. 774/1373) şu yorumu yapmıştır: Bu âyetlerin toplamından mü'minlerin iki kısım olduğu anlaşılmaktadır. Bir kısmı mukarrebûn/Allah'a yakın olanlar, bir kısmı da ebrâr/iyi kimselerdir. Kâfirler ise, önderler ve onların peşinden gidenler şeklinde iki kısımdan ibarettir. Münâfıklara gelince, onlar da hâlis münâfıklar/itikadî ve kendisinde nifâktan bir şube bulunan/amelî münâfıklar olarak iki kısımda incelenmiştir. Netice itibariyle Hz. Muhammed'in (s.a.s.) münâfıklar hakkında ifade ettiği vasıflar da bu amelî münâfıklardan bahsetmektedir.²³ Hz. Muhammed (s.a.s.); "Şu üç şey kimde bulunursa hâlis münâfıktır. Kimde bu niteliklerden biri bulunursa o kişi bu hareketini terk edinceye kadar kendisinde münâfıklıktan bir sıfat taşıyor demektir. Bunlar, konuşunca yalan söylemek, söz verip sözünden dönmek ve emanete ihanet etmektir"²⁴ buyurmuştur.

Mâtürîdî (ö. 333/944), îmânda kalp ile tasdik etmenin esas olduğu görüşünü ifade ederken, Bakara Sûresi'ndeki âyetleri delil göstererek, îmânın sadece dil ile ikrardan ibaret olmadığını, kalbin tasdik etmesi gerektiğini ifade etmiş, bununla îmânın sadece dil ile ikrardan ibaret olduğunu savunan Kerrâmiye mensuplarını eleştirmiştir. Oysa Allah Teâlâ burada münâfıkların sadece dil ile ikrarını îmân olarak kabul etmemiş ve Hz. Muhammed'e, bu kimselerin 'mü'min olmadıklarını'²⁵ haber vermiştir.²⁶

İbn-i Kesîr, münâfıkları amelî ve itikadî olmak üzere iki şekilde tasnif etmişse de itikadî anlamdaki münâfığı üç çeşit tasnife tabi tutarak 'Hâlis', 'Mütereddît'²⁷ ve 'Şibhü'n-Nifâk' şeklinde sınıflandıranlar da olmuştur.²⁸ Bu durumda hâlis münâfıklar, ihanet içerisinde olan üst tabaka/liderler olup, inanmadıkları halde inandık diyen kimselerdir. Mütereddît olanlar ise çıkar ve menfaat peşinde koşup²⁹, zihin karışıklığı

²² Hülya Alper, "Münâfık", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, İstanbul, 2006: XXXI/566.

²³ İsmail İbn-i Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Hz. Muhammed Hüseyin Şemüddin, Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, I/193.

²⁴ Nesâî, "İmân" 19.

²⁵ Bakara, 2/8.

²⁶ Mâtürîdî, Te'vîlât, I/383.

²⁷ Alper "Münâfık", XXXI/565.

²⁸ Abdullah Yıldız, Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları Münâfıklar, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 82.

²⁹ Özafşar, I/624.

Erdoğan

içinde, ruh bozukluğu ve irade zayıflığı ile bir o tarafa bir tarafa yanaşan, hâlis münâfıklara menfaat sağladıkları gibi kendileri de menfaat elde eden orta/ticaret tabakasını oluştururlar. Bunlar dine inandıklarını zannetmekle birlikte önemli işlerinde din dışı otoritelere gitmeyi tercih eden, ama başları sıkışınca Hz. Muhammed'e (s.a.s.) başvuran, dine olan bağlılıkları, elde edecekleri menfaate göre değişkenlik gösteren kimselerdir.³⁰ Şibhü'n-Nifâk grubunu ise, tehlikenin henüz farkında olmayan, münâfık elebaşlarının dış görünüşüne aldanarak onları mü'min kimseler zanneden, bunlara menfaat sağlayan şuursuz alt/ibadet tabakası diye tanımlamak mümkündür.

Sahabeden Hz. Huzeyfe b. el-Yemân (r.a.), insanda bulunan kalplerin yapısını ifade ederken münâfıklar için iki çeşit kalpten bahsetmiştir. Bunlardan biri, iki tarafı olan kalp, diğeri ise içerisinde hem nifâk ve hem de îmân bulunan kalp³¹ olduğunu söylemiştir. Huzeyfe'nin (r.a.) bu tarifinden iki tarafı olan kalbin bir tarafı ile hâlis münâfık, diğeri tarafı ile de mütereddit münâfık kastedildiği görülmektedir. Asr-ı saadetteki nifâk hareketleri dikkatle incelendiği zaman yine bu çeşit bir sınıflandırmanın mümkün olduğunu görmek mümkündür. Nitekim Uhud savaşında münâfık elebaşları Ebû Âmir ve dayısı Übey b. Selûl'un çağrısı ile ordunun üçte birini oluşturan üç yüz kişilik grubun savaşı terk etmesi olayında, bu kişilerin tümünün üst tabakadaki halis münâfıklar olduğunu düşünmek, tümünün kâfir gruba dâhil edilmesi anlamı taşır ki bu isabetli bir düşünce değildir. Çünkü, Kur'an-ı Kerîm'in de ifade ettiği üzere henüz kalplerinde îmânın istikrar bulmadığı bazı kimseler,³² şuursuzca münâfıkların peşine takılmışlardır.

Kur'an-ı Kerîm'de münâfıkları tanıtan aynı isimle müstakil bir sûrenin bulunması, onların niteliklerinden uzun uzun bahsetmesi, meselenin önemini göstermekle birlikte, bu gruptaki kimselerin İslam toplumuna verecekleri zararların da tehlikeli boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Dâhilî düşman diyebileceğimiz münâfıkların, karakteristik özellikleri Kur'an âyetleriyle zaten net bir şekilde ortaya konulmuştur. Bunun anlamı ise münâfıklardan gelebilecek gizli ve açık tüm hile ve tehlikelere karşı müslümanların tetikte olmalarının gerekli olduğu şeklindedir.

İslam dini, iki yüzlülüğün veya münafığın bulunmadığı bir ümmet hedeflemektedir. Bundan dolayı da dinde zorlamayı asla kabul etmeyen³³, takiyeyi³⁴ dahi yasaklayarak dinde sadâkati ön planda tutan bir anlayışa

³⁰ Alper "Münâfık", XXXI/56

³¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III/17; İbn-i Ebî Şeybe, VII/223; Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağîr, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1985, II/228; Asbahânî, I/276.

³² Hucûrât, 49/14.

³³ Bakara, 2/256.

³⁴ Bir kişinin can veya mal konusunda bir tehlikeye maruz kalma karşısında inandığını gizleyip gerektiğinde aksini söyleme anlamında kullanılan bir terimdir.

Erdoğan

sahiptir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm itikadî anlamda münâfıklığın niteliklerini en ince noktalarına kadar saymış, amelî anlamda bile olsa nifâk ile ilgili bir sıfatın mü'minde olmaması için uyarılarda bulunmuştur.³⁵ Tüm bunlara rağmen geçmişten günümüze, İslam toplumları içerisinde nifâk hareketleri bir realite olarak tarih boyunca varlığını sürdürdüğü de gerçektir.³⁶

Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi'nin hemen başlangıcında³⁷ insanları îmân ve tasdik bakımından mü'min, kâfir ve münâfik olmak üzere üç grup halinde ele almıştır. Öncelikle gönül dünyasındaki inancı ile dilindeki ifadesi birbirine muvâfik olan mü'minlerin sıfatlarını saymış, peşinden, inatla inkar eden kâfirleri, sonrasında ise gönlünde inkar bulunup, dışarıya îmânlı olduğunu yansıtan münâfiklardan bahsetmiştir.³⁸ Burada kâfirlerin iki, münâfikların ise on üç âyette sıfatlanması; bunların kötülüklerini savuşturmaya verilen önemin, kâfirlerin kötülüklerini bertaraf etmekten daha büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.³⁹ Burada, münâfiklarla ilgili âyete geçerken kullanılan “ve insanlardan öyleleri vardır ki” cümlesi, (وَمِنَ النَّاسِ) bir önceki cümleye yapılan atıf olduğu düşünüldüğünde, aslında münâfikların kâfirler grubunun bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰ Böylece insanlar, îmân ve tasdik bakımından mü'min ve kâfir olmak üzere iki sınıf olarak değerlendirilir. Münâfikların farklı isimlendirilmesi ise dünyada mevcut olan sosyal statüleriyle ilgili bir isimlendirme olup, inanç ile ilgili bir husus değildir. Nitekim îmân etme meselesinde, ahiret hayatında kâfirlerle aynı âkıbete mâruz kalacakları⁴¹, münâfik ve kâfirlerin tümünün cehennemde olacağı⁴², kâfirlerin, münâfik erkek ve kadınların birbirlerine atıfla, Allah'ın lanetine uğradıkları⁴³ nas ile sabit olan hususlardır.

Kelam alimleri îmânî, dil ile ikrâr kalp ile tasdik şeklinde tarif etmişlerdir. Sadece dil ile zâhiren söylenip, kalbin tasdiki olmayan bir îmânî îmândan saymamışlardır. Zaten bu durumda münâfikların da mü'min sayılacak ki böyle bir anlayış isabetli değildir.⁴⁴ Esasen Kur'ân-ı Kerîm, kalbe girmeyen bir îmânın kişiyi mü'min yapmayacağını belirtmiştir.⁴⁵ Bu durumda sadece ikrâr îmân değildir. Allah Teâlâ, “Allah şahittir ki

³⁵ Bakara, 2/294; Âli İmrân, 3/156

³⁶ Mehmet Dalkılıç, “İslam Tarihinde Nifâk Hareketleri”, Diyanet Aylık Dergi, Ankara: TDV Yayınları, Ocak 2017:7.

³⁷ Bakara, 2/1-20.

³⁸ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîli ve Uyûni'l-Ekâvili fi Vucûhi't-Te'vil, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2007: 1/93.

³⁹ Fahreddin er-Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2000: II/53.

⁴⁰ Zemahşerî, I/93.

⁴¹ Alper, “Münâfik”, XXXI/565.

⁴² Nisâ: 4/140.

⁴³ Tevbe: 9/68.

⁴⁴ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd, Tah. Fethullah Huleyf, Dâru'l-Câmiatu'l-Mısriyye, Mısır, t.y., s. 373.

⁴⁵ Hucûrât, 49/14.

Erdoğan

münâfıklar yalancıdır”⁴⁶ ifadesi ile, onların dil ile Hz. Muhammed’i (s.a.s.) tasdik etmesini yalancılık diye tabir etmiştir. Buradan da anlaşılan, sadece bilmenin/marifetin kişiyi mü’min etmeyeceğidir ki aksi durumda tüm ehli kitabın mü’min olması gerekecekti. Oysa Kur’ân, onlar için “Hz. Muhammed’i (s.a.s.) kendi evlatlarından daha iyi tanırlar”⁴⁷ buyurmuştur.⁴⁸

Münâfığın İslam toplumu içerisinde zâhiren müslüman muamelesine tabi tutulmasının anlamı, sadece dünyaya ait bir uygulama olmakla birlikte, meselenin insana bakan yönü ile ilgilidir. Allah’a bakan yönü ise, zaten Kur’ân münâfığı birçok yerde kâfir şeklinde isimlendirmiş ve onları kâfirlerle birlikte zikretmiştir. Zira Allah Teâlâ insanları, kalplerindeki inançlarından dolayı, mü’min ya da kâfir diye isimlendirmiştir. İnsanların isimlendirmesi ise, sadece zâhiri anlamda dillerinden dökülen sözcüklerin tasdik ve tehzibi, kıyafetleri ve ibadetleridir. Örneğin, kişi yakından tanınmasa bile, bir mescidin içinde kibleye yönelerek namaz kılarken görüldüğünde mü’min olarak isimlendirilir. Aynı şekilde, Hz. Muhammed (s.a.s.) döneminde, dilleri ile îmân ettiklerini ifade eden münâfıkları, sahabeler mü’min olarak isimlendirmiştir. Oysa bu insanlar, kalplerindeki inkâr ve yalanlamadan dolayı Allah katında kâfir kimselerdir.⁴⁹

Hz. Muhammed (s.a.s.), İslam aleyhinde açık bir eylemi bulunmayan, zâhiren suç teşkil etmeyen konularda, münâfık olduğundan emin olduğu kimseleri bile teşhir etmemiş, onları sadece sır kâtibi olan Hz. Huzeyfe’ye (r.a.) yazdırmıştır. Hz. Huzeyfe (r.a.), “ben münâfık olmamdan endişe ediyorum” diyen birisine, “eğer münâfık olsaydın, münâfık olmaktan endişe etmezdin. Sadece münâfıklar kendinden emin olurlar” demiştir.⁵⁰ Hz. Huzeyfe’nin buradaki ifadesi, ümmet açısından da önemli bir noktaya işaret etmekte ve kişinin kendini inanç noktasında nereye koymasına gerektiği meselesine açıklık getirmektedir. Münâfıkların inkâr konusunda bir tereddüt yaşamadıkları, zaten perde arkasında İslam düşmanlarına bunu açıkça ifade ettikleri, onların net olarak kâfirlerle birlikte olduğuna işaret etmektedir. Yukarıdaki tanımla birlikte, bunun dışında kalan ve kendisi mü’min olduğu halde, münâfıkların gizli hallerinin olduğu bilgisinden kaynaklı bir endişe ile kendisinin de münâfıklardan olup olmadığı konusunda herhangi bir şüpheye düşmesine gerek olmadığı açıkça beyan edilmiş olmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin, genel itibariyle bir sebep ya da sebeplere dayalı olarak nâzil olduğu düşünüldüğünde, münâfıklar ile ilgili inen âyetlerin her birinde münâfık grupların bir eylemi ve aynı zamanda bu hususta mü’minlerin alacakları tedbirlerin bulunduğu söylenebilir. Bu

⁴⁶ Münâfıkûn, 63/1.

⁴⁷ Bakara, 2/146.

⁴⁸ Ekmeleddin el-Bâbertî, Şerhu Vasiyyeti’l-İmâm Ebî Hanîfe, Dâru’l-Feth, 2009, s.141.

⁴⁹ Ebû Hanîfe, el-Âlim ve’l-Müteallim, Tah. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Mektebetü’l-Hancı, Kahire, 1949, s. 22.

⁵⁰ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, İhyau Ulûmi’d-Dîn, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2004, I/123.

Erdoğan

anlamda, ilgili âyetlerin nüzul sebepleri, konunun netliğe kavuşması açısından büyük önem arz etmektedir.

Münâfıkların Ortaya Çıkışı

Mekke döneminde nifâk hareketinin olmasını gerektiren bir sebep olmadığı için böyle bir oluşum da mevcut değildi. Tam aksine orada içinden îmânlı olduğu halde müşriklerin işkence ve eziyetlerine maruz kalarak zorlama sonucu küfrünü izhâr etmek durumunda kalan mü'minler vardı. Hatta Medine'ye hicretten sonra bile burada yaşayan çeşitli din, ırk ve kabilelerden İslam'ı kabul edenler ve reddedenler olmuşsa da ilk zamanlarda nifâk hareketlerine rastlanmamıştır. Çünkü müslümanlar yeni hicret etmiş, henüz siyasi ve askeri anlamda bir güce sahip olmamışlardı. Bu durum müslümanların Bedir Savaşı'nda zafer elde ederek, siyasi anlamda güç elde etmesine kadar devam etmiş ve buna bağlı olarak nifâk hareketleri de baş göstermeye başlamıştır.⁵¹

Hicret öncesi Medine şehri, içerisinde sürekli bir çekişmenin olduğu Yahudi kabilelerden oluşan ve hiçbir zaman istikrarın elde edilemediği bir yapı olma özelliğine sahipti. Buradaki halklar bir kabile düzeni içerisinde yaşıyor, her kabilenin lideri başka liderlere karşı kendi kabilesini müdafaa ediyor, bundan dolayı da iç savaşlar ve çekişmeler sürekli devam ediyordu. İki büyük kabile olan Evs ve Hazrec arasında, Yahudilerin sürekli körükledikleri savaşlar uzun yıllar devam etmişti.⁵² Hz. Muhammed'in hicretinden birkaç yıl önce, anarşinin kol gezdiği Medine'ye, Yahudilerin lideri olarak anılan, Abdullah b. Übey b. Selûl adında biri gelerek yerleşmişti. Bu kişi ileride nifâk hareketinin de önde gelen isimleri arasında anılacaktı.⁵³

Übey b. Selûl ve yeğeni Ebû Âmir Medine'deki nifâk hareketinin öncülerindendir. Bunları böyle bir hareketi başlatmaya zorlayan sebep ise Bedir Savaşı'nın İslam devleti lehinde zaferle sonuçlanması arasında yakın bir ilişki vardır. Çünkü Übey, Bedir Savaşı'nda Mekke'li müşriklerin gâlip geleceğine inanmış ve Medine'deki liderlik tacını giyme hayali yeniden canlanmıştı. Ebû Âmir ise cahiliyedeki peygamberlik özentisini akamete uğratan Hz. Muhammed ve ordusundan kurtulmuş olacaktı. İslam'ın zafer kazanması bu kimseleri hayal kırıklığına uğratmıştı. İlerleyen zaman içerisinde, Medine'de müşrik olarak yaşama ümidi kalmayan bu kimseler, istemeyerek bile olsa Müslüman gibi görünmeyi tercih etmek mecburiyetinde kalmışlardır.⁵⁴

⁵¹ İbn-i Kesîr, a.g.e., I/193.

⁵² Sezikli, a.g.e., 18.

⁵³ Sezikli, a.g.e., 20-21.

⁵⁴ Talat Koçyiğit, "Abdullah b. Übey b. Selûl", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, I/140.

Erdoğan

Medine döneminde başlayan nifâk hareketleri,⁵⁵ râşit halifeler devrinde daha da hız kazanarak bazı dinî, siyasi, sosyal ve ekonomik karışıklıklar, ümmetin arasına adeta nifâk tohumlarını ekmiş, münâfikların da gayretleriyle zamanla mü'minleri ihtilafa düşürmüştür. Burada en önemli kırılma noktasını ise, Hz. Osman b. Affan'ın (ö. 35/655) ikinci altı yıllık hilafet dönemi oluşturmaktadır. Çünkü Hz. Osman'ın şehit edilme hadisesi nifâk hareketlerine ayrı bir boyut kazandırmıştır. Hz. Ali devrinde oluşan Cemel ve Sıffîn olayları ile karışıklıklar daha ayrı bir ivme kazanmış ve müslümanlar arasında meydana gelen ihtilaflar, münâfikların da gayretleriyle ciddi ayrılıkların meydana gelmesine sebep olmuştur. Münâfikların bu çabaları ileride meydana gelecek olan, Kerbela ve Tevvâbûn hareketine de zemin hazırlamıştır. Böylece kısa zamanda müslümanlar kendi aralarında iç savaflara sürüklenmiş, bunun sonunda da bölünmeler meydana gelmiş, insanlar farklı ideolojiler etrafında toplanmaya başlamışlardır. Bu olaylar, Hâricî ve Şîa gibi birtakım siyasi ve itikadî ekollerin ortaya çıkışına neden olmuştur.

Medine'de bulunan münâfikların izledikleri genel siyaset, barış ortamlarında ensâr ve muhacirler arasında kavga çıkarmak, toplumu birbirine düşman ederek birliği bozmak, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) inen Kur'ân-ı Kerîm'i küçümseyerek İslam'a yeni giren kimselerin kalplerinde şüphe uyandırmak, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) şahsını ve aile bireylerini toplum içerisinde yıpratmak için namus iftirası dâhil kamuoyunda algılar yaratmak şeklinde yoğunlaşmıştır. Aynı şekilde savaş esnasında İslam ordusunun cesaretini kırmak, düşman tarafına avantaj sağlayacak yollara başvurmak, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) karşı çirkin eylemler planlamak ve müslümanları içten çökertecek çalışmalar yapmak, izledikleri siyasetin ayrı bir boyutunu oluşturmaktaydı.

Kur'ân'da Münâfikların Özellikleri

Öncelikle şu önemli noktanın belirtilmesi gerekir ki, münâfık kimse, bizzat kendisi itiraf etmediği sürece, Müslümanlar onu Kur'ân'ın belirttiği özellikleriyle tespit edecek ve gizli düşmanlığını açığa çıkarana kadar da ona müslüman muamelesi yapacaktır. Fakat fitne, terör, anarşi ve topluma yönelik ifsat hareketleri ile içlerinde gizledikleri düşmanlıkları açığa çıktıktan sonra da artık siyasi anlamda vatana ihanet şeklinde tarif edilen "mürted" muamelesine tabi tutulacaklardır.

a. Riyâkarlık, Yalan ve İkiyüzlülük: Aslında ahlâkî bir kavram olan 'riyâ' kelimesi, Allah'ın emri olduğu için yapılması gereken bir amel veya ibadeti sadece kullara gösteriş olsun diye yapma⁵⁶ anlamında

⁵⁵ Özafşar, Hadislerle İslam, I/624.

⁵⁶ Bakara, 2/264.

Erdoğan

kullanılmıştır.⁵⁷ Bu tanım ise münâfıkların tarifindeki temel özelliştir. Kur'ân'daki Mâûn Suresi'nin medenî olduğunu söyleyenler, sûrede geçen ve 'kıldıkları namazı gösteriş için kılanlar'⁵⁸ ifadesinin münâfıklar hakkında nâzil olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁹ Bu durumda Mâun Sûresi, baştan sona nifâk teşkilatının vasıflarını tüm çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir. Sûre, bu kimseleri asıl itibariyle dine inanmadıkları, yetim ve kimsesiz insanların yanında olmadıkları ve toplum içindeki fakir kimselerle asla iletişim kurmadıkları şeklinde nitelemiştir. Dolayısıyla münâfıkların, müslüman safların arasında namaz kıldığı da ifade edilmektedir. Hasan el-Basrî, münâfıkları tarif ederken, bu kimselerden Allah'a sığınmış ve 'iş yerimizde, odalarımızda ve sokaklarımızda bizimle yollarda dolaşan kimseler'⁶⁰ diyerek ne kadar gizli bir örgüt olduğuna vurgu yapmıştır. Dine inanmadığı halde müslüman olduklarını izhâr eden bu kimselerin namaz kılmalarını ise riyakârlık olarak vasıflayan Kur'ân âyetleri, münâfıkların asıl itibariyle yardımlaşmanın karşısında olduğunu söyleyerek sûreyi noktalamıştır.⁶¹ Kullara gösteriş olması bakımından yapılan bir eylemin arka planında ise ekonomik, siyasi veya içtimai bir beklenti olduğu malumdur.

Arapça'da "nemime" (النميمة) diye ifade edilen iki yüzlülük, toplumda kaos oluşturma amacıyla insanlar arasında söz taşıma, dedikodu yayma için insanlara farklı yüzlerle yaklaşan kimse anlamında ahlâkî bir terimdir. Münafıklardaki iki yüzlülük öyle bir seviyededir ki, her çeşit fitneye sebep oldukları halde, İslam toplumunda siyasi, içtimai ve ekonomik her türlü gelişmeye katkı sağladıklarını iddia ederler. Kur'ân-ı Kerîm bu hususta mü'minleri uyararak 'münâfıkların gözleri hep sizin üzerindedir' buyurmuştur. Şayet Allah Teâlâ müslümanlara bir zafer verecek olsa, onlar 'Biz sizinle beraberdik diyecekler. Ancak İslam düşmanları üstünlük sağlayacak olursa bu defa da onlara, "biz sizin tarafınızdaydık, müminlere karşı size destek verdik, şeklinde bir tavır sergilerler"⁶² buyurmuştur.

İkiyüzlü olma durumu Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ashabının titizlikle uzak durmaya çalıştıkları çirkin ahlak örneklerinden biridir. Müslümanlar bir kimsenin ahlâkî yapısında iki yüzlülük şeklinde bir davranışın olmadığını, mü'minin bu çirkin fiilden ne kadar uzak olduğunu Abdullah b. Ömer'in (r.a.) şu sözleri net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bazı kimseler İbn-i Ömer'e (r.a.) gelerek "biz âmir konumundaki kimselerin yanına vardığımızda onların lehine konuşuyor, oradan ayrılınca ise arkalarından aksini söylüyoruz" demişti. Bu söz üzerine İbn-i Ömer "biz Hz. Muhammed

⁵⁷ Bkz. Mustafa Çağrı, "Riyâ", Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2008, XXXV/137.

⁵⁸ Mâûn, 107/6.

⁵⁹ Bkz. Tâhir b. Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Dâru't-Tûnûsiyye, Tunus: 1984, XXX/566.

⁶⁰ Bkz. Ebû Nuaym el-Asbahânî, N, Hilyetu'l-Evliya ve Tabakâti'l-Asfiya, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, 1988, II/157.

⁶¹ Mâûn, 107/1-7.

⁶² Nisâ: 4/141.

Erdoğan

(s.a.s.) döneminde böyle bir davranışı nifâktan sayar,⁶³ yapan kişiyi de münâfık kabul ederdik” demiştir.⁶⁴

Kur’ân-ı Kerîm münâfıklar hakkında onları ayıplayıcı ve mü’minleri bu kimselerden nefret ettirici bir tablo çizerek, onları iki sürünün arasında kalan koyun gibi⁶⁵ îmân ve küfür arasında yalpalayan/bocalayan kimseler olarak nitelendirmiştir.⁶⁶ Bu tablo aslında, kararsızlık, yalpalama, sallantıda olma, istikrarsızlık ve dayanaksız olma hali, iki saftan birine; mümin ya da kâfir tarafına yaranma, konum itibariyle ciddi bir psikolojik travma durumudur. Bu durum, münâfıkların kişilik bakımından da zayıf karakterli kimseler olduğunu göstermektedir.⁶⁷ Gerek mü’minler yanında ve gerekse inkarcılar tarafından kesin bir yer edinememiş olmalarının sebebi ise işte bu kişilik zafiyetinden kaynaklanmaktadır. Çünkü güçlü bir karaktere sahip kimseler belli bir inanç ve felsefe üzerinde hareket ederler. Münâfıkların, sadece şahsî çıkarlar uğruna müslümanların yanında durmaları, diğer taraftan Yahudi, Hristiyan, müşrik gibi kimselerle ittifak kurup, onlardan olduğunu itiraf etmeleri, ciddi bir kimlik kaybının göstergesidir. Böyle bir durumda ister Yahudi gruplar olsun ister müşrikler olsun, münâfıkların toplum içinde akıl, şuur ve idraki zayıf sefih kimseler olduğu yönünde şüpheleri olamaz. Bugün birlikte gibi gözüksükleri müslümanlar aleyhinde kaos planları hazırlayan münâfıkların, yarın Yahudilerden menfaat göremeyince aynı nifâkı onlara da yapmayacaklarından emin olamazlar. Böylesine aşağılayıcı bir portrelerinin olması ve bu kararsız tutumları, bunların Allah’ın azabını hak ettikleri şeklinde değerlendirilirken, doğru yolu bulmaları için de bunlara yardım edilmeye değmeyeceği, hidayete ermelerinin mümkün olmadığı, âyetin ifade ettiği başka bir anlamdır.⁶⁸

Kur’ân-ı Kerîm’in yaptığı tasvire göre münâfıklar, meşru ya da gayri meşru ne kadar yol varsa hepsini denemekte, ne kadar söz varsa hepsini söylemekte bir beis görmeyen kimselerdir. Sırf kendi kimliklerini gizleme, takiye yapma, söylediklerini inkar etme, iftira atma gibi ahlak dışı bir çok eylem, bunların hayatlarında karakter haline gelmiş ve genlerine sahip olmuştur. Yalan yere yemin etme ve yaptıkları yeminleri kendi kimliklerini gizlemek için kalkan yapan münâfıklar, Kur’ân ifadesi ile sapık kimselerdir.⁶⁹ Âyetlerin nitelemesiyle, münâfık grupların yalan yere şahitlik yapmalarını, aldatma gayesiyle asılsız yemin etmelerini, toplumun fertlerini Allah’ın yolundan alıkoymalarını ve yıkıcı eylemlerde bulunmalarını, îmân

⁶³ Bkz. Buhârî, Ahkâm 27.

⁶⁴ Özağar, a.g.e., I/627.

⁶⁵ Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn, 17.

⁶⁶ Nisa, 4/143.

⁶⁷ Yasin Pişgin, Kur’ân’da Karakter İnşası, İlahiyat Yay., Ankara, 2017, s. 144-145.

⁶⁸ Nisâ: 4/143

⁶⁹ Münâfikûn, 63/2

Erdoğan

ettikten sonra kâfir oluşlarına ve İslam dinine girip onu tanıdıktan sonra, tekrar inkârı tercih etmelerine bağlanmaktadır.⁷⁰

Burada münâfıkların yalan söylemeleri, konuştuklarının tümünün yalan olduğu anlamı taşımamalıdır. Sadık bir kimsenin bazen hataya düşebileceği gibi münâfıktan da bazen doğru sözün sadır olması doğal bir durumdur.⁷¹ Hz. Muhammed (s.a.s.) mü'minleri uyarıcı nitelikte yalandan sakınmalarını emrederken, bu sıfatın münâfiğa ait olduğunu ifade etmiş ve yalan söylemek, emanete ihanet etmek, söz verip sözünde durmamak, düşmanlıkta haddini aşmak gibi hasletlerin bir tanesinin kişi de olmasını nifâk alametlerinden birini taşımaya denk görmüştür.⁷²

b. Kadın-Erkek Teröre Hizmet Etmeleri: Erkek olsun kadın olsun, münâfıkların hepsinin aynı olduğunu ifade eden Kur'ân, bu kimselerin münkeri hem yapıp hem tavsiye eden, ma'rûfu yapmadıkları halde insanları bundan vazgeçirmeye çalışan kimseler olarak nitelemiştir. Bu da gösteriyor ki erkek olsun kadın olsun münâfıklar aynı mayaya ve aynı karakteristik özellikleri taşımaktadırlar. Bunların eylem ve söylemleri değişik olsa da sahip oldukları psikoloji her zaman ve zeminde aynıdır. Çünkü bunların beslendikleri kaynak tektir. Gönülleri kötülük dolu, kalpleri kararmış, ikiyüzlü jurnalcı,⁷³ insanlarla yüzleşmekten korkan, düzenbaz, net bir tavır ortaya koymaktan korkan bir psikolojiye sahip olmak, bunların en belirgin vasıflarıdır. Bunların, kötülüğü yaşayıp emretmeyi, iyiliği yapmayı tavsiye etmeyi benimseyen bir yaşam tarzları vardır. Harcama yapsalar bile bunu gösteriş için yapar,⁷⁴ bununla faklı bir menfaat elde etmeyi, başka bir hile yapmayı planlarlar, hile ve komplo teorileriyle mü'minleri tuzağa düşürmeyi amaçlarlar. Yaptıkları tüm hesaplar menfaate dayalı şeyler olduğundan dolayı kendilerini güvende hissetmedikleri bir adımı asla atmamaya gayret ederler. Bunlar, sadece güçlü olanın yanında durmayı tercih ederler. Dil ile ifade etseler bile Allah'a îmânları olmadığından dolayı, yer yüzünde tek sığınakları güçlü kimselerin olduğu yerlerdir. Kur'ân'ın çizdiği tablo, bunların Allah katında bir değerinin ve itibarının olmadığı gibi insanların yanında da değersiz kimseler olduğunu ifade etmektedir. Şu noktanın altını çizmek gerekir ki, bunların zayıf karakterli oluşu korkaklıklarını, korkaklıkları ise ikiyüzlü davranmalarını beraberinde getirmektedir. Tavırları net bir yapıya sahip olan insan, belli bir inanç sisteminin adamı olduğunu net bir şekilde ortaya koymayı tercih eder. Korkudan âzâde olduğu için de ortaya attığı net fikirleri ile dünyaya meydan

⁷⁰ Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân, Dâru'ş-Şurûk*, Beyrut, 2003, VI/3572.

⁷¹ Ebû Dâvud, "Sünnet", 7; Asbahâni, I/232-233.

⁷² Buhârî, "İmân", 23; Müslim, "İmân", 27.

⁷³ Buhârî, Edep, 52.

⁷⁴ Özafşar, a.g.e., I/627.

okuyabilme yeteneğine sahip olur.⁷⁵ Kur'ân-ı Kerîm'in nitelemesi ile münâfıklar hakikat yolundan çıkmışların ta kendileridirler.⁷⁶

c. Sadece Çıkarı Kadar Müslüman Olmaları: Kur'ân-ı Kerîm genel anlamda hicret sonrası münâfıkların özelliklerini sıralıyor olsa bile, daha önce de ifade edildiği üzere münâfıkların karakterleri hiçbir dönem ve coğrafyada değişiklik göstermemiştir. Nisâ Sûresi'nde bu kimselerin gerek Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ve gerekse daha önce indirilen kitaplara inandıklarını ileri sürmelerine rağmen, İslam düşmanları ile ittifak kurup, onların hakemliklerine başvurmaktan çekinmedikleri ifade edilmiştir. Halbuki Müslüman olduklarını izhâr eden bu yaratıklar, normal şartlarda İslam düşmanlarına karşı çıkmak ve onları tanımamakla emredilmişlerdir.⁷⁷ Münâfıklara, “madem siz dil ile bile olsa müslüman olduğunuzu izhâr ediyorsunuz, o halde Allah'ın indirdiği Kur'ân'a ve Peygamber'in sünnetine gelin denildiği zaman tamamen uzaklaştıkları” söylenmiştir.⁷⁸ Burada dikkat edilirse Allah'ın âyetleri, münafık bireylerin müslümanlar tarafından bilinmesi için önemli karakteristik özellikler ortaya koymaktadır. Kur'ân, bir kimseye kişilik “münafık” deme yerine, müslümanların onlara karşı tedbir almalarını sağlamak amaçlı, belirli sıfatlar saymaktadır. İşte bu sıfatların en önemlilerinden biri de Nisâ Sûresi'ndeki bu âyetlerdir. Zira bir kimse hem müslüman olduğunu iddia edip, hem de İslam düşmanları ile birlikte hareket ederek, müslümanları düşmanlarına şikâyet etme, onların hakemliklerine başvurma gibi bir tutum içerisine girmesi düşünülemez. Haddi zatında, yapılan bu eylem, bir casusluk faaliyetidir ki, vatana ihanet şeklinde tercüme edilebilen, “mürted” kavramı ile ifade edilmek durumundadır.⁷⁹ Dolayısıyla âyet, bu kimseleri, şeytanın sapıklığa sürüklediği kişiler şeklindeki bir niteleme ile son bulmaktadır.⁸⁰ Müslüman olduğunu izhâr eden bir kimse, eğer islâmî bir toplum içerisinde bulunuyorsa, mutlaka bu inancının eyleme döküldüğü zamanlar olacaktır. Bunlardan en önemlisi de her gün cemaat ile kılınan beş vakit namaz ya da hiç olmazsa cuma günü mü'minleri bir araya toplayan Cuma namazını eda etmektir. Fakat inanmadığı halde birtakım beklentiler için Cuma ya da beş vakit namazlardan birini kılmak durumunda kalan bir kimse için bu eylem oldukça ağır gelecektir. Kur'ân-ı Kerîm, münâfıkların namaza karşı ciddiyetsizliklerinden, özellikle yatsı ve sabah namazları konusunda üşengeç tavırlarından,⁸¹ cemaat içerisinde isteksiz bir şekilde kıyamda

⁷⁵ Kutup, a.g.e., III/1675.

⁷⁶ Tevbe, 9/67

⁷⁷ Kutup, a.g.e., II/694.

⁷⁸ Nisâ, 4/60-61

⁷⁹ Mürted kelimesinin siyasi anlamda olduğu ve bunun vatana ihanet olduğu şeklindeki değerlendirme için bkz. Ali Toksarı, “Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele”, Bilimname, XIX, 2010/2, 47-74.

⁸⁰ Nisâ: 4/60.

⁸¹ Buhârî, Ezân 34; Müslim Mesâcid 252.

Erdoğan

durmalarından⁸² bahsetmiş ve zaten bu namaz ile insanlara gösteriş yaptıklarını ifade etmiştir.⁸³ Gösteriş niyetiyle kıldığı bu namazla, Allah Teâlâ ile buluşmayı, onun huzurunda durmayı, ona bağlanmayı, ondan yardım istemeyi amaçlamaz.⁸⁴ Burada bir tek amaç var, o da şahsî menfaat sağlamak, birilerine namaz kıldıklarını ve müslüman olduklarını göstermektir. Bundan dolayı da ağır bir işi yapması istenen veya zor bir işe koşturulan kimsenin durumu gibi gayri ciddi, iştahsız, gevşek ve tembel bir şekilde ayakta dikilip dururlar.⁸⁵ Bu hal münâfıkların korku ile her iki tarafı da idare etme şeklindeki genel karakterleridir.

Kişinin, aslında inanmadığı bir şey için, sadece korkudan ya da menfaate dayalı bir düşünceden dolayı onu yapıyormuş gibi gözükme psikolojisi, normal bir davranışın ürünü değildir. Namaz kılmaları veya mescit içerisinde bulunmaları, vicdanlarından koparak gelen bir eylem değildir. Bundan dolayı uyuşuk bir halde ve baştan savma bir namaz kılma görüntüleri vardır. Bunlar, namaz kıldıkları veya mescit içerisinde bulduklarından dolayı gelip müslümanların yanında onlardan olduklarına, kendilerinin de İslam için çalıştıklarına dair yeminler edeceklerdir.⁸⁶ İbadetlerin Allah katında kabul edilmesi öncelikle sağlam ve hâlis bir niyete bağlıdır. Münâfıkların bu kötü amaçlarından dolayı zaten Allah katında kabul edilecek bir amelleri yoktur. Fakat buradaki asıl amaç, müslümanlardan ekonomik ve sosyal anlamda faydalanmaya yöneliktir.

Münâfıklar zayıf karakterli, bozuk ruhlu ve hasta kalpli olduklarından dolayı zaten şaşkınlık ve zafiyet içerisindedirler. Çünkü güçlü bir karakter, anlamlı bir teslimiyet ve tevekkül ancak îmân ile birlikte hasıl olur. Bir havyanın sadece menfaatine uygun manevra yaptığı gibi, münâfığın da inanmadığı halde yaptığı ibadetleri, sadece çıkarını ve hayatını koruma gayesine matuftur. Kısaca ifade edilecek olursa, münâfık ancak çıkarı kadar Müslümandır.⁸⁷

d. Kalıpları Sağlıklı, Kalplerinin Hastalıklı Olması: Kur'ân, münâfıkları nitelerken onların dış görünüşlerini de anlatmış, fiziki yapılarının gayet güzel, konuştuklarında sözlerinin dinlenebilir vasıfta olduğunu dile getirmiştir. İbn-i Abbâs (r.a.) Übey b. Selûl'un yakışıklı, fiziki düzgün, sağlıklı, parlak yüzlü ve konuşkan bir dili olduğundan bahsetmiştir.⁸⁸ Âyet her ne kadar Hz. Muhammed'i (s.a.s.) muhatap alarak bilgi veriyor olsa da⁸⁹ asıl itibariyle münâfıkları tanıtan bu ve diğer nitelermelerin müslüman ümmetin dikkatini çekme amaçlı olduğu malumdur. Bunların iç dünyasındaki inkarları, Hz. Muhammed'e (s.a.s.)

⁸² Tevbe: 9/54.

⁸³ Nisa, 4/142.

⁸⁴ Özaşar, a.g.e., I/627.

⁸⁵ Tevbe, 54; Kutup, a.g.e., II/784.

⁸⁶ Tevbe, 9/56.

⁸⁷ Abdullah Yıldız, a.g.e., 2000, s. 45.

⁸⁸ Tâhir b. Âşûr, a.g.e., XXVIII/239.

⁸⁹ Münâfikûn, 63/4.

Erdoğan

zaten bildirilmekteydi. Dolayısıyla Kur'ân- Kerîm âyetlerindeki münâfık tiplemesinin ortaya konulması, sadece Hz. Muhammed'e (s.a.s.) bildirmeye yönelik değil, ümmetin sakınması da hedeflenmiştir.⁹⁰ Bu vasıfların Kur'ân âyeti olarak nâzil olması ise kıyamete kadar gelecek her kuşak münâfiklarının aynı vasıfları taşıyacakları, kişiler ve şahıslar değişse bile kişilik ve şahsiyetlerin değişmeyeceği, rollerin aynı olacağı anlaşılmaktadır.

Münâfikların bir kısmı, fizikî görüntü anlamında insanın hoşuna giden bir kalıba sahip kimselerdir. Kalıplarının hoş görüntüsü, sessiz kaldıkları sürece göze hitap eden bir yapıdadır. Kibar ve nazik bir üslupta olsalar da konuşmaya başladıkları zaman anlamdan, duygudan ve heyecandan yoksun, boş kalıplar olduğu görülecektir. Kur'ân, münâfikların bu durumlarını *“Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler”* şeklinde tavsif etmiştir.⁹¹ Âyetin ifadesinde dikkat edilirse, sadece “kütük” şeklinde değil “bir yere dayandırılmış kütük” diye bir nitelendirme söz konusudur. Bu da münâfikların aslında kütük şeklinde boş insanlar olduğunu, desteği başkalarından aldığı şeklinde bir yorumu da beraberinde getirmektedir. Kütük, toprakla bağı kesilmiş, herhangi bir meyve vermesi söz konusu olmayan kuru ağaç parçası demektir. Ancak bir yere dayandırılarak dik durabilen bu kereste, kendi başına bile ayakta duramayan, dayandığı yerden aldığı destekle ağaç görüntüsü vermeye çalışan bir nesne olarak nitelendiriliyor. Geriden bakan onu meyve veren ağaç sanmış olsa da aslında bir yere dayanmış bir kütük parçasından ibarettir.⁹² Bu anlatım ve misal de yine, eşsiz fesâhat ve üstün belâğatı ile Kur'ân'ın mucize oluşunun bir yansımasıdır.

Münâfiklarda bulunan bu boş olma durumu ise bir donukluk, soğukluk ve hareketsizlik halini ifade eden psikolojik hallerini ortaya koymaktadır. Çünkü bu durumları sürekli bir tedirginlik, korku ve duygu sarsıntısını da beraberinde getirmiş olacak ki, âyetin devam eden cümlesinde münâfikların *“her fırtınayı kendi taraflarına esen, her gürültüyü aleyhlerinde sanan bir yapıya sahip oldukları”* bildirilmektedir.⁹³ Zaten bu korku ve tedirginlik hali onları sürekli başkalarının kendi aleyhlerinde olduğu zannı ile casusluk ve telekulak faaliyetleri içinde olmaya itmiştir.

Münâfiklar, iki yüzlü durumlarının farkında olduklarından dolayı, dış görünüşlerindeki düzenleri, yalan yere yemin etmeleri, sahte sevgi gösterisi, demagoji ve kaypaklıktan oluşan gizli bir perdenin arkasına gizlendiklerini çok iyi bilmektedirler. Kur'ân âyetinin tasvîri ile bunlar, sürekli etrafına

⁹⁰ Tâhir b. Âşûr, a.g.e., XXVIII/239.

⁹¹ Münâfikûn, 63/4.

⁹² Bkz. Râzî, a.g.e., XXX/14.

⁹³ Münâfikûn, 63/4.

Erdoğan

bakınan, her kıpırtıdan, her sestem ve fısıltıdan ürken, gerçek hüviyetlerinin ortaya çıkmasından korkan kimseler olarak nitelendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm bunlar için, “düşmandır; onlardan sakının” buyurmaktadır. Düşmanlıklarını ordunun içine gizlenerek, askerlerin safları arasına sızarak sinsî bir şekilde devam ettirirler. Zaten bundan dolayı, müslümanların safları arasında dolaşan bu münâfıklar, açıktan düşmanlıklarını ilan eden dış düşmanlardan daha fazla tehlike arz etmektedirler. Hz. Muhammed'e (s.a.s.), bu insanların öldürülmesi değil, “Onlardan sakınma” emredilmektedir. Allah'tan aldığı bu emirle Hz. Muhammed (s.a.s.) onlara karşı son derece hikmet dolu, uzun vadeli, çevirdikleri hilelerden kurtulmayı garantileyen farklı bir yol izlediği ileride anlatılacaktır.

e. İslah Adı Altında İfsat Etme: Kur'ân'ın ifade ettiği şekliyle münâfıklar, toplum içinde bozgunculuk çıkaran, ıslah etme adı altında toplumu kaosa sürüklemeye gibi eylemlerin baş aktörüdürler. Bunlara, “Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın” denildiğinde “aksine biz yapıcı insanlarız” derler. Dikkatli olun, onlar bozguncuların ta kendisidir, ancak bunun farkında bile değildirlen⁹⁴ denilmiştir. Kur'ân'ın münâfıkları nitelemek için çizdiği bu tablo, o gün Medine'de canlı bir realite olarak gerçekten mevcut idi. Ancak zaman ve coğrafi sınırlar aşılınca, bu tablonun, nesillerin tüm kuşakları boyunca tekrarlanan ve sürekli yaşanan bir örnek olduğu görülür. Münâfıkların bu grubu nifâk ekibinin üst tabakasını oluşturan ihanet kesimidir. Kendilerini toplumun bireylerinden üstün görür ve her şeyi daha iyi bildiklerine ve idare ettiklerine inanırlar. Dolayısıyla Kur'ân'ın bu uyarılarının, belirli bir bölge ya da zaman sınırlaması olmaksızın mutlak anlamda okunması gerekir. Bahsedilen eylemlerin, her kuşaktaki küresel münâfıklara ait nitelikler olduğu ve bunların her jenerasyonda değişmeyen kişiliklerine dönük vasıflar olarak yorumlanmalıdır. Kendilerini sıradan bir insan değil, aksine herkesi kolayca aldatabilen, zeki ve deha sahibi kimseler sandıklarından dolayı, yaptığının bozgunculuk olduğunu bilmesine rağmen, bunu topluma ıslah diye kabul ettirdiklerini sanırlar. Kur'ân bunlar için, “ancak kendilerini aldattıklarını, mü'minleri ve Allah'ı kandıramayacaklarını” ifade ederek, bunların şursuz kimseler olduğundan bahsetmiştir.⁹⁵ Bu insanlar sadece yalan söylemekle yetinmiyor, bu küstahlıklarını daha da ileri bir boyuta taşıyarak, ortaya koydukları bozgunculuklarını haklı gösterme şımarıklığını gösteriyorlar. Bunun sebebi ellerindeki değer ölçülerinin ve kriterlerinin bozuk oluşudur. Çünkü insandaki vicdan ve samimiyet ölçüsü bozulunca, diğer tüm ölçülerin ve değer yargılarının da fesada uğraması kaçınılmaz bir durumdur. Bu kimselerin duygularındaki iyilik ve kötülük, ıslah ve ifsat ölçüleri, sadece kişisel heves ve tutkularına göre değişiklik gösteren, asla genel geçer bir kurala tabi olmayan bir travma halidir.

⁹⁴ Bakara: 2/11.

⁹⁵ Bakara, 2/9

f. Korkaklık ve Kâfirlerden Daha Aşağılık Olmaları: Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi'nde münâfikların özelliklerini bir bir saydıktan sonra bunların durumları ile ilgili çok önemli ve somut bir detay vermektedir. Onları, karanlık bir mekanda ateş yakan, ateş yanıp etrafı aydınlattıktan sonra tekrar koyu bir karanlıkta kalmaya mahkum olan kimseler olarak tarif etmiştir.⁹⁶ Malum olduğu üzere münâfiklar, kâfirler gibi Allah'ın hidayetine baştan yüz çevirerek kulaklarını tıkamış değillerdir. Aksine hidayetin muhtevasını net bir şekilde görüp idrak ettikten sonra kör olmayı tercih etmişlerdir. Bu mesele, karakter bozukluğu ve ahiretteki ceza bakımından münâfikların, kâfirlerden daha aşağı bir seviyede olmasının⁹⁷ sebep ve hikmetlerinden bir tanesi olarak zikredilebilir. Yani bu insanlar ateş yakmak istemiş, ateşi yakmışlar, yanan ateş etraflarını aydınlatmış ve sonrasında bu yanan ateşten kendi arzuları ile faydalanmak istememişlerdir.⁹⁸

Kur'ân, münâfikların yaşam boyu içinde buldukları durumu bir sonraki âyette başka bir somut örnekle zihinlere sunmaktadır. Bu defa münâfikları, siyah bulutlu, şimşek ve gök yüzünün gürültülü yağmuruna tutulmuş, ölüm korkusu ile birlikte yıldırımlara karşı parmaklarını kulaklarına tıkamış kimselere benzetmektedir.⁹⁹ Çakan şimşekler ellerindeki görme yeteneğini neredeyse alacak durumdadır. Şimşek etraflarını aydınlatınca onun ışığı altında yürümeye başlar, karanlık çökünce buldukları yerde kalırlar.¹⁰⁰ Burada âyetin çizdiği tablo, dehşet, panik ve şaşkınlıklar içeren, ışıkların ve gürültülerin olduğu korkunç bir manzarayı canlandırmaktadır. Gökten inen sürekli doludan siyah bulutlara, gök gürültülerinden şimşeklere, böyle bir manzara karşısında panikleyen münâfiklar; karanlık çökünce oldukları yerde yığılıp kalan ve korkak adımlara varıncaya kadar bu tabloda zikredilmektedir. Bunlar, münâfikların müminler ile buluşmaları, âyetin “şeytan” şeklinde nitelediği elebaşlarının yanına gidişleri,¹⁰¹ biraz önce ifade ettikleri sözden ansızın caymaları, az önce aradıkları hidayet ve ışıktan karanlığın ve sapıklığın kucağına düşmeleri şeklinde zikzaklı yaşamlarının ihtiva ettiği çözü, kargaşayı, endişeyi ve korkuları oldukça canlı bir vaziyette, duylara dayalı bir sunum tarzı ile gözler önüne sermektedir. Şüphesiz bu görüntü, belli bir psikolojik durumun, simgeler vasıtasıyla yansıtılması, belli bir mefkurenin somutlaştırılmasıdır.¹⁰² Böyle bir ifade tarzı ise yine Kur'ân'ın üstün belâğat ve i'câzının muhteşem bir örneğini oluşturduğu ifade edilebilir.

⁹⁶ Bakara, 2/17.

⁹⁷ Nisâ, 4/145; Özağar, a.g.e., I/624; Tâhir b. Âşûr, a.g.e., V/243.

⁹⁸ Kutup, a.g.e., I/46.

⁹⁹ Bakara, 2/19

¹⁰⁰ Bakara, 2/20.

¹⁰¹ Bakara, 2/14.

¹⁰² Kutup, a.g.e., I/47.

Kur'ân- Kerîm'in Hz. Muhammed'e (s.a.s.) hitaben "Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuştuklarında sözlerine kulak verirsin. Aslında onlar bir elbise giydirilmiş ve içi boş kereste gibidirler. Her güçlü sesi kendi aleyhlerine zannederler. Onlar düşmandır, onlardan sakın. Allah onları kahretsin, nasıl da (haktan) sapıyorlar"¹⁰³ şeklindeki uyarısı, korkaklıkta zirve yaptıklarını göstermektedir. Yukarıda şimşek ve gök gürültüsü¹⁰⁴ gibi tabii doğal olaylardan bile korktukları ifade edilirken, burada kuvvetli bir sesin bile onların korku içinde bir yaşam sürmesini sağladığı ifade edilmektedir. Her an yakalanma, yalanlarının ifşa edilmesi, çıkar sağladıkları dünyanın ellerinden gitmesi korku ve endişesiyle bir hayat sürmektedirler.

g. Kaypaklık-Demagoji ve Sahte Ağlama Seansları: Bakara Sûresi 204. âyette "İnsanlardan öyleleri var ki, dünya hayatı ile ilgili sözleri hoşuna gider. Kalbinde olana da Allah'ı şahit kılar. Oysa o düşmanlıkta en amansız olandır". Burada ifade edilen "ألد الخصام" (eleddü'l-hisâm) ifadesi her ne kadar "amansız düşman" diye tercüme edilse de Zemahşerî bunu "ağız tartışması" şeklinde tefsir etmiştir.¹⁰⁵ Bazı meallerde ise "üstelik tartışmada son derece ustadır" denilmiştir.¹⁰⁶ Bu sıfatlarla münâfıklar, kaypaklık şeklinde ifade edilen nitelikleriyle, verdiği sözü tutmayan, dönecek kimseler olarak beyan edilmiştir. Demagoji yapımları ise, konuşmalarıyla toplum ve bireylerin duygularını kamçılayıp okşayarak, onlara gerçekdışı şeyler söylemek suretiyle kendine çekmeye çalışan kimseler olarak anlatılmaktadır. Demagoji kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılan "halk avcılığı" ifadesi münâfıklar için isabetli bir terim olduğu düşünülebilir. Nitekim böyle bir anlamın, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) münâfık tarifindeki "konuştuğu zaman yalan söyleyen, söz verdiği zaman sözünden dönen, emanete ihanet eden ve düşmanlıkta aşırı giden"¹⁰⁷ şeklindeki tavsifi ile de örtüştüğü görülmektedir.

Münâfıkların sahte ağlayışları ise Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sır kâtibi ve münâfıkların listesini elinde bulunduran Hz. Huzeyfe tarafından Hz. Muhammed'den (s.a.s.) rivayet edilen bir özellik olarak rivayetlerde yerini almıştır. Huzeyfe'den rivâyet edilen bir hadiste, Hz. Muhammed (s.a.s., mü'minin kalbi ile ağladığı, münâfığın ise sadece gözleri ile ağladığı ifade edilmiştir.¹⁰⁸ Hz. Huzeyfe'nin böyle bir rivayeti nakletmesi ise, münâfıkların da dinî birtakım konularda ağladıklarını ifade etme bakımından önemli gözükmektedir. Burada kalp ile ağlamanın, göz ya da sadece başı ile ağlamaktaki anlamı, biri gönülden gelen bir ağlama şeklinde

¹⁰³ Münâfikûn, 63/4.

¹⁰⁴ Bakara, 2/19.

¹⁰⁵ Zemahşerî, a.g.e., I/251.

¹⁰⁶ Muhammed Esed, Kur'ân Tefsiri, Bakara, 2/204.

¹⁰⁷ Buhârî, "İmân", 23; Müslim, "İmân", 27.

¹⁰⁸ Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağır, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1985, I/263; Asbahânî, a.g.e., IV/111.

Erdoğan

anlaşılırken, diğeri sadece demagoji maksatlı ve halk avcılığına dayalı bir ağlama şeklini ortaya koymaktadır.

Görüldüğü üzere, münâfıkları niteleyen âyetlerin her bir kelimesi nifâk karakterini canlandıran ve bunların özelliklerini belirleyen bir usta ressamın fırça darbelerini andırmaktadır. Bu darbeler arka arkaya sıralandığında ortaya çıkan insan tipi, canlı bir varlık halinde ve üzerinde kişilik özellikleri o kadar belirginleşmiş bir durumdadır ki doğrulup ayağa kalkarak ve neredeyse parmağın o yöne çevirip, milyonlarca insan içinden onu seçerek “işte Kur’ân’ın bana anlatmak istediği insan karakteri budur” denilecek bir netliğe götürmektedir. Âyetin ifadesindeki canlı yaratık/münâfık konuşurken kendisini bütün iyiliklerin, ihlasın, dine bağlılığın, sevgi ve fedakârlığın tek sembolü şeklinde tanımlıyor. Konuşurken hoşça giden sözü, tatlı dili, sesinin ahengi dinleyenleri adeta büyüler vaziyettedir. Sürekli iyilikten, hoşgörüden, yardım severlikten ve yapıcı olduklarından bahsederken adeta ağzından bal akmaktadır. Sözlerinin, dinleyenler nezdinde etkisini ve inandırıcılığını daha da ileri seviyeye çıkartmak için, güya dindar ve samimi olduğunu vurgulamak, kendini takva sahibi ve Allah’tan korkan biriymiş şeklinde göstermek için de sözlerinin ve duygularının samimiyetine Allah’ı şahit gösterip yemin ediyor. Halbuki bu kişi aslında en amansız bir demagogdur. Gönlünde kin ve düşmanlık kaynamaktadır. Kalbinde sevgiden ve hoşgörüden kırıntı bile yoktur. Konuşma ile eylemleri çelişik, fiziki yapısı ile fizik ötesi taban tabana zıt, yalan ve aldatmayı bir sanat haline getirmiş olan bu kişi, münâfıkların elebaşı ve onun önde gelen ekibidir. Bunlar fırsat bulup ellerine yetki geçince, gerçek yüzleri derhal ortaya çıkacaktır. Büyük bir ustalıkla sakladığı iç alemi açığa kavuşacaktır. Şer, azgınlık, kindarlık ve bozgunculuğu barındıran fizik ötesi iç yapısı, bütün çıplaklığı ile gözler önüne serilecektir.¹⁰⁹ Kur’ân’ın ifadesiyle iş başına geçmesi durumunda¹¹⁰ yeryüzünde anarşi ve fitne çıkarmaya, ekonomiyi ve yaşamı yok etmek için çalışacaktır. Halbuki Allah Teâlâ, anarşi ve fitne çıkarmayı asla sevmez.¹¹¹ Münâfık tipler, ellerindeki yetkiyi zulüm ve bozgunculuğa yönelir. Bu yönelişi, tüm canlıların kökünü yok etme eyleminde somutlaştırır. Böyle bir yaşam düşmanlığı, bünyesinin derinliklerine işlemiş olan kin, nefret, kötülük ve gaddarlık duygusu, net bir şekilde anarşiyi sembolize etmektedir. Elindeki fırsat ve yetki ile beraber artık hoşgörü görüntüsü veren yalancı mum sönmüş ve karanlık oldukları ortaya çıkmıştır. Yapıcıymış şeklindeki verdiği izlenim, dil tatlılığı, göz boyamacılığı, yardımseverliği ve hoşgörülü oluşu gibi sahte dış görüntü artık gitmiş, yerinde kupkuru bir hakikat olan, terörist, zalim, vatan haini ve mürtet biri kalmıştır. Dünya hayatında

¹⁰⁹ Kutup, a.g.e., I/203.

¹¹⁰ Zemahşeri, I/251. Burada تولى kelimesi “geriye dönmek” anlamı taşıdığı gibi “iş başına gelmek, yönetimi ele almak” anlamına da gelmektedir.

¹¹¹ Bakara, 2/205.

Erdoğan

ikiyüzlü¹¹² olması ve sahtekârlığıyla insanları aldatılabilse de Allah'ı asla aldatamaz. Bu münâfık tiplerin yıkıcı eylemlerini ve toplumu kökten yok etme arzusunu göremeyen, sadece dış görünüşüne aldanan ve içindeki duygulardan habersiz olan insanların hoşuna gitse de Allah Teâlâ'nın hoşnutluğunu kazanamayacaktır.¹¹³ İç bünyesi kibir ve gurur ile dolu olan münafiğin artık perdesi açılıp, yalancıkta yanıp sönünce, kendisine “Allah'tan kork”, gel tövbe et, pişman olduğunu söyle diye telkin edildiğinde, böyle bir sözü işitmek bile istemeyerek, işlediği suçlarla gururlanma damarı kabarıp ve kibirle yüz çevirir.¹¹⁴ İşte böyleleri için yakıtı insanlar ve taşlar olan,¹¹⁵ öfkesinden neredeyse kükreyen,¹¹⁶ zalimler, kâfirler ve onların avenelerinin birlikte içinde atılacakları, acısı yüreklere çöreklenen¹¹⁷ Cehennem barınak olarak yeterlidir.¹¹⁸

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm'in evrensel mesajları, mucizevî bir anlatış tarzı ile İslam toplumu tarafından bilimesi büyük önem arz eden nifâk konusunu hassas bir şekilde ortaya koymaktadır. Asr-ı saadet döneminde varlığını sürdüren münâfık gruplar, niteliğinden hiçbir şey kaybetmeden tarihin her kuşağında var olmaya devam etmiştir. Bunlar, toplumlarda genel geçer ahlâkî kurallara aykırı olarak, ikiyüzlü, riyâkar tavırları ve yalan söylemeleri ile kişiliklerini kaybetmiş, bu anlamda da fitne odaklarının oyuncu durumuna gelmişlerdir. Asr-ı saadet döneminde İslam'a sürekli düşmanlık besleyen Yahudî ve müşrik toplumların ajanlığını yaparak onların elinde oyuncak olan münâfıkların bu özellikleri, tarihin her evresinde kendini göstermiştir. Bu iki yüzlü kişilik bozukluğu ile, müslümanlar nezdinde “kendilerinden sakınılması gereken” kimseler olarak gözlemlenirken, beraber hareket ettikleri İslam düşmanları tarafından da “şahsiyetlerini menfaatlerine deyişen” bir yapı olarak tanınmışlardır. Dolayısıyla ne o tarafın ne de bu tarafın malı olamayan münâfıklar, ikisi arasında bocalayan kimseler olarak, fitne peşinde olan toplum ve devletler tarafından kullanılabilen bir meta olarak tarihte yerini almıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'in, ‘kalıpları sağlıklı kalpleri hastalıklı’, ‘korkak’, ‘kâfirden daha aşağı’, ‘kaypak’, ‘demagog’ şeklinde tasvir ettiği münâfıkların, her türlü sahte duyguları bünyesinde barındıran, gerektiğinde ağlama seansları yapabilen bir özelliğe sahip oldukları önemle vurgulanmıştır. Sahip oldukları bu kişilik ve özelliklerle o dönemde Hz.

¹¹² Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/290.

¹¹³ Kutup, a.g.e., I/204.

¹¹⁴ Bakara, 2/206.

¹¹⁵ Bakara, 2/24.

¹¹⁶ Mülk, 67/8.

¹¹⁷ Hümeze, 104/7.

¹¹⁸ Kutup, a.g.e., I/206.

Erdoğan

Muhammed'e (s.a.s.) suikast, iftira ve şantaj girişimlerinde bulunmuşlar, İslam toplumu aleyhinde kullanmak üzere telekulak çetesi kurarak her fırsatta Yahudi gruplar lehinde ajanlık yapmışlardır. Dolayısıyla münâfıklara ait Kur'an'da zikredilen tüm bu özelliklerin her biri, eylem planında uygulamaya konulmuş ve tüm fitneler tarihin şahitliğinde müslümanlar tarafından izlenmiştir. Geçmişten günümüze değişmeyen bu fitne karakterinin, insanlık sahasında meydana getirdiği eylemler ve faaliyetler ayrı bir çalışma olarak ortaya konulması gerekmektedir. Tüm bunlarla birlikte, münâfıkların yaptıkları kaos ve terör eylemlerine karşı Kur'an-ı Kerîm'in sunmuş olduğu tedbirlerin ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) bunlara karşı aldığı önemlerin, İslam toplumu tarafından bilinmesi büyük önem arz etmektedir.

Ahiretteki durumları kâfir ile birlikte ve hatta ondan da aşağıda olan münâfıklar, Kur'ân'da sadece kişilik ve şahsiyet olarak zikredilmiştir. İfk hadisesinde olduğu gibi toplumu ilgilendiren hayatî konularda müslümanların alması gereken tedbirler özellikle vurgulanmıştır. Bu konuların Kur'ân âyetleri ile sübut bulması ise meselenin sadece o jenerasyonla sınırlı olmayan ve tarihin her döneminde olası cinayetler olarak okunmasını doğrulamaktadır.

Kaynaklar

ALPER, H., (2006). “*Münâfik*”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 31, İstanbul s. 565-568.

ALPER, H., (2002). “*Nifâk ya da İmanda Çatışma (Kur’ân-ı Kerîm Bağlamında Nifâk Psikolojisi)*”, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C 22, S 2002/1, İstanbul s. 5-24.

ASBAHÂNÎ, N., (1988). *Hilyetu’l-Evliya ve Tabakâti’l-Asfiya*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut.

ASKALÂNÎ, İ.H., (1960). *Fethu’l-Bârî Bişerhi Sahîhi’l-Buhârî*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut.

ÂŞÛR, T., (1984). *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Dâru’t-Tûnûsiyye, Tunus.

BÂBERTÎ, E., (2009). *Şerhu Vasiiyeti’l-İmâm Ebî Hanîfe*, Dâru’l-Feth.

BUHÂRÎ, M. İ., (2002). *Sahîhu’l-Buhârî*, Haz. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dâru Tûki’n-Necât, Beyrut.

ÇAĞRICI, M., (2008). “*Riyâ*”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 35, İstanbul s. 137-138.

DALKILIÇ, M., (2017). “*İslam Tarihinde Nifâk Hareketleri*”, Diyanet Aylık Dergi, S 313, Ankara s.7-11.

EBÛ HANÎFE, N., (1949). *el-Âlim ve’l-Müteallim*, Tah. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Mektebetü’l-Hancî, Kahire.

ENSÂRÎ, İ., H., (1911). *es-Siretü’n-Nebeviyye*, el-Matbaatu’l-Hayriyye, Kahire.

ESED, M., (2002). *Kur’ân Tefsiri*, İşaret Yayınları, İstanbul.

GAZZÂLÎ, E. H., (2004). *İhyau Ulûmi’d-Dîn*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut.

HANBEL, A., (1900). *Müsned*, Dâru Sâdır, Beyrut.

HANEFÎ, E.İ., (2005). *Şerhu’l-Akîdeti’t-Tahâviyye*, Dâru’s-Selâm, Kahire.

ISFEHÂNÎ, R., (1961). *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, Haz. Muhammed Seyyid Keylânî, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, Kahire.

Erdoğan

İBN-İ EBÎ ŞEYBE, E.B., (1989). *el-Musannef fi'l-Ahâdîsi ve'l-Âsâr*, Mektebetü Rüşd, Riyad.

İBN-İ KESİR, İ., (1999). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Hz. Muhammed Hüseyin Şemdüddin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

İBN-İ MANZÛR, C. (1984). *Lisânu'l-Arab*, Neşru Edebi'l-Hûze, İran.

İBNÜ'L-ESİR, M., (1996). *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sâhabe*, Haz. Âdil Ahmed er-Rufâî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.

KOÇYİĞİT, T., (1988). “*Abdullah b. Übey b. Selûl*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 1, İstanbul s. 139-140.

KUTUP, S., (2003). *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Beyrut.

MÂTÜRÎDÎ, E. M., t.y. *Kitâbu't-Tevhîd*, Thk. Fethullah Huleyf, Dâru'l-Câmiatu'l-Mısriyye, Mısır.

MÂTÜRÎDÎ, E. M., (2005). *Te'vîlatu Ehli's-Sünne*, Thk. Mecdî Basellûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

MÜSLİM, İ. H., (1919). *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru'l-Cîl, Beyrut.

NESÂÎ, A., (2001). *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.

ÖZAFŞAR, M. E. V.diğ, (2012). *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

PİŞGİN, Y., (2017). *Kur'ân'da Karakter İnşası*, İlahiyat Yay., Ankara.

RÂZÎ, F., (2000). *Mefâtihu'l-Gaby*, Dâru'l-Kübübi'l-İlmiyye, Beyrut.

SEZİKLİ, A., (1994). *Hz. Peygamber Devrinde Nifâk Hareketleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

SİCİSTÂNÎ, E. D., (1986). *Sünen-i Ebû Dâvûd*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI, Web Adresi:

<http://www.icisleriafad.gov.tr/terror-olaylari>, Erişim: 19.07.2018.

TABERÂNÎ, E. K., (1985). *el-Mu'cemu's-Sağîr*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut.

Erdoğan

TOKSARI, A., (2010). “*Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele*”, *Bilimname*, C. 19, S 2010/2, Kayseri s. 47-74.

YILDIZ, A., (2000). *Hız. Peygamber ve Gizli Düşmanları Münâfıklar*, İz Yayıncılık, İstanbul.

ZEMAŞSERÎ, C. M., (2007). *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîli ve Uyûni'l-Ekâvîli fî Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.